

https://doi.org/10.31516/2410-5325.066.07

УДК 78.071.2 (477)

Р. М. Дзундза, аспірант, кафедра музичної україністики та народно-інструментального мистецтва, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ

r.dzundza@gmail.com

https://orcid.org/0000-0001-5508-4529

ВИЩІ МУЗИЧНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДИРИГЕНТА¹

Визначено роль музичних навчальних закладів у формуванні культурної ідентичності диригента. Виявлено, що цей період є важливим етапом адаптації студента до нових соціосфер, під час якого формуються професійна культурна ієрархія та система цінностей, що створює зв'язки як з національною, так і зі світовою культурою. Розкрито, що роль викладача, як приклад сформованої ідентичності особистості, є важливим чинником у процесі пошуків власних ідеалів та векторів розвитку. Доведено, що вивчення цієї проблематики дозволить спроектувати норми і систему цінностей, а також вивчити вплив освітнього процесу цих установ на формування культурної ідентичності диригентів.

Ключові слова: *культурна ідентичність, диригент, вищі музичні навчальні заклади України.*

Р. М. Дзундза, аспірант, кафедра музикальної україністики і народно-інструментального мистецтва, ГВУЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», г. Івано-Франківськ

ВЫСШИЕ МУЗЫКАЛЬНЫЕ УЧЕБНЫЕ ЗАВЕДЕНИЯ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРНО-НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ДИРИЖЕРА

Определена роль музыкальных учебных заведений в формировании культурной идентичности дирижера. Выявлено, что этот период является важным этапом адаптации студента к новым социосферам, во время которого выстраиваются профессиональная культурная иерархия и система ценностей, что создает связи как с национальной, так и с мировой культурой. Роль преподавателя, как пример сложившейся идентичности личности, является важным фактором в процессе поисков собственных идеалов и векторов развития. Раскрыто, что изучение этой проблематики позволит спроектировать нормы и систему ценностей, а также изучить влияние образовательного процесса этих учреждений на формирование культурной идентичности дирижеров.

Ключевые слова: *культурная идентичность, дирижер, высшие музыкальные учебные заведения Украины, образовательный процесс.*

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

R. M. Dzundza, postgraduate student, Department of Ukrainian Studies and Folk Instruments Music Art, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk

HIGHER MUSIC EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF MODERN UKRAINE AS A FACTOR OF FORMING CULTURAL AND NATIONAL CONDUCTOR'S IDENTITY

The aim of the article is to identify and explore the role of higher education institutions of modern Ukraine in the process of forming the cultural and national identity of a conductor.

Research methodology. Interdisciplinary and systematic approaches have been used to identify the cultural and national identity of the conductor. General scientific and special methods of research have been applied, in particular: the method of induction and deduction (to determine the mutual influence between studying at the higher music educational institutions of modern Ukraine and forming the cultural and national identity of the student-conductor); comparative (to establish similarities between Ukrainian conducting schools).

Results. It is concluded that the cultural and national identity of conductors is actively formed at the stage of studying at a higher educational institution. This complex symbiosis of pedagogical, social, and individual and psychological character acts on the personal construct of the student's identity and forms his/her cultural and national elements.

Novelty. The paper is the first attempt for examining the influence of higher education institutions of modern Ukraine on the formation of the cultural and national identity of a conductor in the scientific discourse.

The practical significance. The study of the cultural and national identity of the conductor in the course of training enables to reveal the features of formation of his/her personality at this stage. The research approaches offer insights into the psychological processes that occur with the conductor at the stage of his/her music, psychological and social formation.

Conclusions. A significant role in shaping the conductor's cultural and national identity belongs to a higher education institution, since at this stage both fundamental basic music knowledge and professional music experience are formed. Under the influence of the educational process, the sociospheres and the personality of the specialty tutor, the basic constructs of cultural and national identity are formed, which can later become part of the conductor's personality.

Keywords: *cultural identity, conductor, higher education institutions of Ukraine.*

Постановка проблеми. Формування культурної ідентичності студентів вищих музичних навчальних закладів та пов'язані з цим ідентифікаційні процеси — це складний симбіоз педагогічно-виховного, соціального та індивідуально-психологічного характерів. На етапі навчання особистісний конструкт під назвою «ідентичність» набуває важливого значення, створюючи моделі, уявлення та формуючи музиканта-професіонала, майбутнього педагога. Усе це відбувається переважно під час спілкування студента і викладача, яке є своєрідним генеруючим ін-

струментом, що провокує як до розуміння предмета диригування, так і до спадковості диригентської школи. Адже ідеї, що обговорюються в класі диригування, згодом можуть стати особистою точкою зору. Тобто, цей новостворений конструкт, а точніше конструкти, засвоєні під час навчання, продовжать існувати і після його закінчення, уже як частина особистості.

Важливим етапом у формуванні ідентичності є адаптація студента-диригента в нових соціосферах: групі однокурсників, класі свого викладача, у хоровому та симфонічному колективах, а також у гуртожитку музичної академії — місці, де проживає студент упродовж усього періоду навчання.

Звести до спільного знаменника всі процеси, які формують ідентичність диригента в стінах вищого навчального закладу, доволі складно, передусім через те, що в межах глобалізаційних процесів, як підкреслює Дмитро Шевчук, відбувається експлозія нових культурних ідентичностей, а з нею «з'являються нові символічні культурні простори, а ті, що існували до цього часу, подрібнюються і розмиваються» (Шевчук, 2010, с. 7).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуалізація проблем ідентичності розглядається в працях З. Баумана, О. Гнатюк, М. Гібернау, Е. Еріксона, Н. Ковтун та М. Козловець, Б. Хюбнера, Д. Шевчук. Однак у них не аналізується роль вищих музичних навчальних закладів сучасної України у формуванні культурної та національної ідентичності диригента.

Аналізуючи історичну роль системи музичної освіти в Україні, С. Волков відзначає, що саме вищі музичні навчальні заклади відіграють провідну роль «у процесах збереження духовних багатств нації, становлення творчої еліти, формування нових поколінь інтелігенції» (Волков, 2009, с. 311), і водночас останніми десятиліттями в основі системи музичної освіти з'явилися «технократичні тенденції» (Волков, 2012, с. 65). О. Іщук наголошує: «Система вищої освіти спрямована на розкриття потенціалу особистості, навчання професійно важливих знань, умінь і навичок, виховання професійних якостей, сприяння становленню професійної ідентичності студента і, як наслідок, професійної свідомості» (Іщук, 2013, с. 122).

Мета статті — виявити та дослідити роль вищих навчальних закладів сучасної України в процесі формування культурно-національної ідентичності диригента.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час навчання в студента-диригента формуються культурна ієрархія, система цінностей, а також ознаки, що пов'язані як з національною культурою власної

країни, так і світовою культурою. Згодом цей «процес ідентифікації з елементами певної культури зумовлює сильну емоційну пов'язаність із ними» (Гібернау, 2012, с. 23), що дозволяє зберегти в музиканта активну зацікавленість культурою. Щоб, скажімо, виховати у студентів повагу і любов до мистецьких творів національної школи, потрібно долучати твори, що мають яскраво виражений національний характер, до навчального репертуарного плану диригента. Фундаментом будь-якої країни є «тринога»: «воєнного, економічного і культурного суверенітету» (Бауман, 2004, с. 90). Музичні академії, на нашу думку, повинні мати своєю ієрархічною «триногою» мистецтво, пам'ять і перспективу.

Як відомо, культурна ідентичність — це «самовідчуття людини всередині певної культури» (Козловець, Ковтун, 2010, с. 40), що виникає як формальна, так і неформальна належність до певних груп, у межах яких передаються знання: цінності, вірування, норми поведінки. Порівнюючи культуру своєї нації з іншими світовими культурами, студент починає відчувати власну національну відокремленість, належність, що базується на культурних ідеалах, які здатні задовольнити його особисті потреби. На етапі навчання у вищому навчальному закладі культурна ідентичність починає формуватися на основі національної ідентичності, закладеної ще в дитинстві. Період навчання стає важливим етапом формування музично-виразових ідеалів та особистісних рівнів культурно-національної ідентичності студента-диригента.

Вищий навчальний заклад поєднує дві основні групи людей, які постійно взаємодіють між собою: тих, хто навчається, і тих, хто навчає, тому «ідентичність як соціальне явище є проєкцією процесу адаптації самоусвідомленого суб'єкта щодо певного соціокультурного простору» (Козловець, 2010, с. 10). Складно уявити керівника хорового чи симфонічного колективу, який не пояснює колективу специфіку технічного виконання, однак талант митця пізнається не лише в цьому, а й у розумінні ним глибокої філософії виконуваного твору. Таке розуміння може настати тільки після набуття диригентом власної сформованої культурної ідентичності. Якщо на початку свого навчання диригент, не володіючи потрібними навичками, повинен більше уваги приділяти диригентській техніці, то згодом його навчання спрямовується на виховання філософії диригування як вищої форми виконавської майстерності. Власне, вона і є ключем до прийняття та ототожнення митця із глибинними культурними процесами.

Викладання предмета диригування починається з підбору викладачем мистецького репертуару. Він повинен містити не просто художні музичні твори, а щось більше, у них має бути закладена сама сутність національної і світової культур. Про співвідношення двох ідентичностей

Гордон Метюс зазначає: «Ключовим фактором культурної ідентичності є національна ідентичність» (Цит. за: Шевчук, 2010, с. 6). Отже, формування культурної ідентичності в студентів-диригентів є актуальною проблемою, особливо в епоху глобалізації. Це передусім пов'язано із сучасним станом культури постмодернізму, з її деієрархізацією та загальною деконструкцією.

Історично склалося так, що в Україні поширена вокально-хорова музика, у якій міститься найбільше культурних тотемів, фундаментальних зразків ідентичності. Зокрема, обробки українських народно-побутових пісень, соціально-історичні балади та твори на слова національних поетів. Твори українських композиторів для хору чи оркестру постають елементами культурної мозаїки української нації та є її дієвим історичним сьогоденням. Саме тому репертуарна політика у вищих навчальних закладах є ефективним інструментом формування культурної ідентичності диригента.

На підтвердження цієї тези про репертуар наведемо приклад із формування двох українських диригентських шкіл, основою яких стала українська музика. Зокрема, засновником Львівської диригентської школи є Микола Колесса (1903–2006). Його підручник «Основи техніки диригування» більше 50 років є фундаментальним у навчанні студентів-диригентів Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка та інших закладів. Музичними прикладами для пояснення диригентських завдань М. Колесса обрав обробки українських народних пісень. Київська диригентська школа теж ґрунтується на зразках фольклору, майстерно опрацьованих та апробованих на сцені Миколою Лисенком (1842–1912), пізніше продовжена у творчості його вихованців і послідовників К. Стеценка, М. Леонтовича, О. Кошиця. Ці засади у формуванні репертуарної політики були підтримані Г. Верьовкою (1895–1964), Павлом Муравським (1914–2014), які пропагували українську пісню і музику упродовж усього творчого життя.

Ще одним, не менш важливим елементом у формуванні майбутнього диригента є роль викладача з фаху. Т. Хопф підкреслює: «Власна ідентичність неможлива без існування ідентичності «Іншого», через яку вона усвідомлюється і знаходить своє місце у символічному полі суспільства» (Цит. за: Козловець, 2010, с. 24). Кожен викладач вищого навчального закладу має свою особистісну та соціальну позицію, сформовану ідентичність. І тут постає важливе питання для викладача, пов'язане із вибором векторів розвитку студента, адже «ті, хто стоїть на поміркованих позиціях, зазвичай приймають зразки рідної культури, однак обмежують її зразками, застосованими до ідеологічних потреб <...> Тож, як наслідок, поняття національної культури максимально звужу-

ється, оскільки від неї відкидають усі постаті та явища, визнані за ворожі чи шкідливі. Відтак послаблюється об'єднувача роль культури, а сама культура починає втрачати свою привабливість» (Гнатюк, 2005, с. 21). У цьому контексті можна стверджувати про національну акультурацію та контракультурацію диригентів на етапі навчання. Тобто, формування культурної ідентичності в студента вищого музичного навчального закладу не можливе без сформованої культурної ідентичності в його викладача з фаху, з яким він найбільше контактує та черпає енергію під час навчального процесу. Кожен викладач повинен пам'ятати, що той, хто хоче вчити, «повинен зрозуміти, усвідомити і використовувати стихійні тенденції формування ідентичності» (Еріксон, 2006, с. 82). Учителі «стають важливими дійовими особами цього стратегічного акту «визнання», акту, за допомогою якого суспільство «ідентифікує» та «приймає» своїх молодих членів і цим робить внесок у формування їхньої ідентичності» (Еріксон, 2006, с. 205).

Для Львівської диригентської школи прикладом подвижницької діяльності стала творчість Миколи Філаретовича Колесси. Ще у 1938 р., коли за його участі видано «Диригентський poradnik», М. Колесса розпочав формування своєї диригентської школи. Згодом здобуті знання зумовили появу вже згаданого збірника «Основи техніки диригування», що відіграв роль цементуючої субстанції Львівської диригентської школи. Серед найвідоміших випускників цієї школи — народні артисти України: С. Турчак — головний диригент Державного симфонічного оркестру України і Національної опери України, Є. Вахняк — головний диригент заслуженої хорової капели України «Боян», Т. Микитка — головний диригент Донецького театру опери та балету, І. Гамкало — головний диригент Національної опери ім. Т. Г. Шевченка, Б. Антків — головний диригент чоловічої хорової капели ім. Л. Ревуцького, І. Юзюк — головний диригент симфонічного оркестру Львівської філармонії; Ю. Луців — головний диригент Львівського театру опери і балету ім. С. Крушельницької. Випускники М. Колесси продовжують його традиції, основою яких є любов до мистецтва, висока музична культура, ґрунтовні музично-теоретичні знання. Чіткість, відданість, самопожертва, а вислів К. Станіславського: «Вмійте любити мистецтво в собі, а не себе в мистецтві» — чи не найкраще описує одну із фундаментальних основ цієї диригентської школи.

Іншим прикладом жертвовної відданості музиці є творча діяльність П. Муравського. Працюючи керівником студентського хору Київської державної консерваторії імені П. І. Чайковського (нині — Національної музичної академії) близько 40 років, він записав понад 1000 хорових творів, а як викладач-хормейстер виховав цілу плеяду талановитих

диригентів. Найвідоміші серед них — народні артисти України: В. Петриченко (1954–2014) — диригент заслуженої академічної капели України «Думка», М. Гобдич (1961) — керівник муніципального камерного хору «Київ», Б. Пліш (1977) — головний хормейстер Національної опери України та головний диригент камерного хору «Кредо». Основою хорової школи П. Муравського є досягнення в роботі з хором звукового ідеалу, що за своєю суттю є глибоко національним, а за характером — це живий голос української хорової мови.

Третім елементом у формуванні культурної ідентичності є соціалізація диригента в колективі. Пристосування до різних культурних груп також впливає на формування культурної ідентичності. Р. Мертон наполягав на тому, що індивідуальна ідентичність формується унаслідок відношення до колективу, який для індивіда є важливим. Можна зазначити, що «індивід має не одну, а декілька ідентичностей (теорія ролей)» (Козловець, 2010, с. 19). Швидко переходити із ролі в роль — це вже навіть не мистецтво — це необхідність. Практично всі відомі українські диригенти, ще навчаючись у вищих навчальних закладах, були хормейстерами при більших колективах або уже мали власні. Зміна ролей особистості є особливістю роботи хормейстера. Кожен учасник колективу, з яким працює диригент, має на меті не лише співати, а й розвиватися. Тому диригент не повинен вчитися перед хором, а має вчити хор, тобто почати працювати з уже готовими ідеями.

Роль вищого музичного навчального закладу полягає в тому, що він повинен наділяти «культурним сенсом» диригента. Без «сенсу» неможливе формування культурної ідентичності. До того ж саме «сенса» зумовлює розвиток усіх інших критеріїв, мотивуючи людину до діяльного навчання, іноді навіть жертвового. Б. Хюбнер уважає, що саме «ідея» і «сенса» — це «умови утворення культури, етосу, етики» (Хюбнер, 2006, с. 39), адже тіло піддається потребам «сенсу», який ним керує. Тому перспектива сенсуального навчання у вищих музичних навчальних закладах стає не просто потребою, а необхідністю. Для багатьох студентів успішність у навчанні є показником їхнього розвитку та самореалізації. Американсько-німецький психолог Е. Еріксон уважає, що становлення почуття ідентичності може бути виражене словами: «Я є те, що я можу навчитися робити» (Еріксон, 2006, с. 138). А це означає, що успішність у навчанні впливає на формування як культурної, так і інших ідентичностей диригента вищого музичного навчального закладу. Отже, навчальний процес формує особистість диригента.

Значну роль у формуванні і вихованні спеціалістів високого рівня відіграє формування в студента певної позитивної залежності, адже «тільки через залежність від інших осіб (студент — Р. М.) виробляє в

собі свідомість, цю залежність від себе, яка у свою чергу робить його вартим довіри інших; і, тільки повністю сприйнявши кілька фундаментальних цінностей, він може стати незалежним, вчити інших і розвивати традицію» (Еріксон, 2006, с. 85). Культурним сенсом, серцевиною, навколо якої формується диригентська школа, є її основоположник, лідер, ідеї якого підтримують і пропагують. Однак сила диригентської школи не в кількості послідовників, а в якості ідей, закладених у її фундаменти. Тому, на нашу думку, саме ідеї, якими наділяє викладач свого студента на уроці диригування, можуть, так би мовити, запалити його творче нутро. Водночас керівництво навчального закладу має заохочувати та підтримувати таких викладачів, адже найбільше своєї життєвої енергії вони витрачають саме в стінах навчального закладу, формуючи нове культурне покоління.

Висновки. Отже, роль вищого музичного навчального закладу сучасної України у формуванні культурної ідентичності диригента є значною. Фундаментальні базові знання, у поєднанні з індивідуальним викладацьким підходом, формують музичну особистість, яка згодом стає повноцінним членом музичної спільноти. Адже навчання у вищому музичному закладі повинно сприяти вихованню у диригента не просто культурної ідентичності, а й певної єдності з мистецтвом, що забезпечить «підтвердження дійсності їхнього існування або тимчасового блаженства, що базується на правильній спільній діяльності» (Еріксон, 2006, с. 40).

Список посилань

- Бауман, З. (2004). *Глобализация. Последствия для человека и общества*. Москва: «Весь Мир».
- Волков, С. (2009). Вищі музичні навчальні заклади України та їх роль у збереженні екології культури. *Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки*. Вип. 2, 311–317. Київ.
- Волков, С. (2012). Ретроспекції мистецької освіти в українському суспільстві ХХ–ХХІ століття. *Культурологічна думка: щорічник*. Вип. 9, 5, 56–66.
- Гнатюк, О. (2005). *Процання з імперією: Українські дискусії про ідентичність*. Київ: Критика.
- Гібернау, М. (2012). *Ідентичність нації*. Київ: Темпора.
- Іщук, О. (2013). Чинники становлення професійної ідентичності студентів вищого навчального закладу. *Проблеми сучасної психології*, 2, 120–127.
- Козловець, М. А., Ковтун, Н. М. (2010). *Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: монографія*. Київ: ПАРАПАН.
- Хьюбнер, Б. (2006). *Смысл в бес-СМЫСЛЕННОЕ время: метафизические расчеты, просчеты и сведение счетов*. А. Б. Демидов (Ред.). Минск: Экономпресс.
- Шевчук, Д. (2010). Культурна ідентичність та глобалізація. *Наукові записки. Серія «Культурологія»*, 5, 4–15. Острого.

Эрикссон, Э. (2006). *Идентичность: юность и кризис*. А. Толстых (Ред.). Москва: Флинта: МПСИ: «Прогресс».

References

- Bauman, Z. (2004). *Globalization. Implications for man and society*. Moscow: «Ves Myr». [in Russian].
- Erickson, E. (2006). *Identity: Youth and Crisis*. Moscow: Flinta: MPSI: «Progress». [in Russian].
- Guibernau, M. (2012). *The Identity of Nations*. Kyiv: Tempora, p.304. [in Ukrainian].
- Hnatiuk, O. (2005). *Farewell to the Empire: Ukrainian Discussions on Identity*. Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian].
- Hübner, B. (2006). *Sense in a LESS-SENSEED TIME: metaphysical calculations, miscalculations and tabulation*. Minsk: Ekonompress. [in Russian].
- Ishchuk, O. (2013). Factors of formation of professional identity of students of higher education. *Problems of modern psychology*, 2, 120–127. [in Ukrainian].
- Kozlovets, M. and Kovtun, N. (2010). *National identities in Ukraine in the context of globalization. Monograph*. Kyiv: PARAPAN. [in Ukrainian].
- Shevchuk, D. (2010). Cultural identity and globalization. *Proceedings. Series "Cultural Studies"*, 5, 4–15. [in Ukrainian].
- Volkov, S. (2009). Higher music educational establishments of Ukraine and their role in preserving the ecology of culture. *Current topics of art practice and art criticism*, 2, 311–317. Kyiv. [in Ukrainian].
- Volkov, S. (2012). Retrospections of Art Education in Ukrainian Society of the 20th—21st Centuries. *Cultural Thought: Annual*, 5 (9), 56–66. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 27.10.2019 р.